ornamentika puodų sienelėse- banguotos ir horizontalios įgilintos linijos, petelių linijoje - įstrižai įgilinti rėželiai.

Rastoji medžiaga gali būti datuojama XII-XIII a.

Gintautas Zabiela

Antatilčių piliakalnių tyrinėjimai 1993 metais

1993 m. LII archeologinė ekspedicija vėl dirbo Antatilčių, Ukmergės raj., Žemaitkiemio apyl., apylinkėse. 1987 m. tyrinėtas antrasis Antatilčių piliakalnis (žr. ATL 1986 ir 1987 metais. V. 1988. P. 40-43) toliau nyko, plaunamas Siesarties. Per praėjusius 6 metus į upę nuvirto iki 3 m pločio piliakalnio juosta. Nesant efektyvių galimybių stabilizuoti gamtos jėgų poveikį piliakalniui, Paminklotvarkos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės užsakė šio piliakalnio tyrimus. Tai pirmas atvejis Lietuvos paminklosaugos istorijoje, kai rimtai susirūpinta gamtos jėgų ardomais ir lėtam žuvimui pasmerktais paminklais, kurių kitaip negu archeologiniais kasinėjimais išgelbėti jau nebeįmanoma.

Antrajame Antatilčių piliakalnyje ištirtas bendras 109 kv. m plotas. Visiškai užbaigtos tyrinėti (išskyrus 2 kv. m plotą, kuriame auga 50 cm skersmens ąžuolas) pirmojo pylimo liekanos, ištirta maždaug pusė pirmojo griovio (arčiausiai skardžio esanti jo vieta), tyrinėti piliakalnio šlaitai. Didžiausias dėmesys skirtas antrajam pylimui. Padarytas 15x2 m dydžio pilnas skersinis jo pjūvis, sujungiant du 1987 m. tyrinėtus plotus (3 ir 4) ir tuo būdu gaunant visą išlikusių piliakalnio gynybinių įrenginių pjūvį.

Pirmojo pylimo, griovio ir šlaitų tyrinėjimai parodė, kad brūkšniuotosios keramikos kultūros paskutinėje fazėje piliakalnis buvo nedidelis, su vargiai ar ilgesne negu 30 m ir platesne negu 15 m trikampe aikštele, įrengta Žydaupio ir Siesarties santakoje buvusiame aukštumos kyšulyje. Jos V pakraštys buvo maždaug pirmojo griovio vietoje. Po pirmojo pylimo liekanomis esantis kultūrinis sluoksnis į V pusę plonėja ir virsta pilku miškožemiu, netūrinčiu beveik jokių radinių. Jame rastą 90x50 cm dydžio, 35 cm gylio stačiomis sienelėmis, plačiu dugnu duobę galbūt tektų priskirti piliakalnio gynybiniams įrenginiams. Duobė buvo užpildyta kultūriniu sluoksniu su paskiromis brūkšniuotos keramikos šukėmis, gyvulių kaulais. Jos turinys neprimena ūkinės duobės, tad atrodo, kad čia buvo įkasti mažiausiai du apie 28 cm skersmens stulpai. Pilko kultūrinio sluoksnio storis siekia 20 cm, į šlaito pusę jis plonėja ir išnyksta. Šlaituose ir pašlaitėse sluoksnis išvis nesusidaręs, kas paprastai būdinga ilgesnį laiką apgyvendintiems piliakalniams. Visa keramika - siauro chronologinio laikotarpio, priklauso vadinamiesiems briauninės formos puodams, kurių paskiri buvo puošti gnaibytiniu ornamentu (rastos 2 šukės). Keramikos masė gana kieta, daugiau ar mažiau maišyta su akmenukais, 4-7 mm storio. Daugumos šukių paviršius nežymiai brūkšniuotas, dalis šukių lygiu paviršiumi. Iš kitų dirbinių rastas tik beformis geležies gabalėlis bei ylos fragmentas. Įžemyje aptiktos 8 nedidelės 2-9 cm skersmens, 2-10 cm gylio daugiausia smailiadugnės stulpavietės, iš kurių 5 išsidėsčiusios kas 15-20 cm beveik statmena šlaitui linija. Atrodo, kad tai bus gana primityvaus iš susmeigtų kartelių pačiame aikštelės pakraštyje surėsto pastato liekanos, nes 1987 m. buvo tarsi pasekta kita panaši stulpaviečių eilė, sudaranti statų kampą su pastarąja. Pastato sienos buvo pintos iš šakų ir krėstos

moliu (rasta daug molio tinko trupinėlių). Sprendžiant iš išlikusio kampo, pastatas buvo ne mažesnis kaip 3x3 m (didžioji jo dalis nuvirtusi), ties išorine (V) siena turėjo iš akmenų krautą apie 50 cm skersmens židinį (išliko paskirų akmenų grindinėlis, degėsių). Pastatas buvo orientuotas maždaug ŠR-PV kryptimi. Jo vietoje bei šalia rasta nemažai įvairių radinių.

Neišbuvusi matyt nei 100 metų, brūkšniuotosios keramikos kultūros gyvenvietė sunyko ir kurį laiką piliakalnyje niekas negyveno. Pakartotinai jis apgyvendintas greičiausiai I tūkstantmečio pabaigoje, kai papėdės gyvenvietėje įsikūrę žmonės čia įsirengė medinę pilaitę-slėptuvę. Geriau datuojamos medžiagos iš antrojo piliakalnio apgyvendinimo etapo nėra, nes visa aikštelė nuplauta Siesarties. Apie piliakalnio raidą galima spręsti tik iš jo gynybinių įrenginių rekonstrukcijų pylimų pagrinde. Pastarieji buvo pilami iš čia pat kasamos žemės, todėl visuose sluoksniuose aptinkama paskirų brūkšniuotos keramikos šukių, o antrajame pylime surastas netgi sudaužytas akmeninis trintuvas. Geriausiai pavyko nustatyti antrojo pylimo stratigrafiją, o pirmojo pylimo raida dėl didelių jo suardymų (jau 1987 m. buvo išlikęs tik jo Š šlaitas) ir toliau lieka nelabai aiški. 1993 m. tyrinėta jo vieta (išorinis šlaitas) buvo supilta per 2 kartus. Abu molio sluoksnius skyrė ryškus 4-4,5 cm storio pilkos su degėsiais žemės sluoksnelis. Šio pylimo sluoksniai, atrodo, atitinka antrojo pylimo II ir III sluoksnius.

Padarius antrojo pylimo pjūvį, paaiškėjo, kad supiltų žemės sluoksnių storis aukščiausioje pylimo vietoje siekia 330 cm. Išorinėje (V) pylimo pusėje rastas visiškai užpiltas ankstesnis 6 m pločio ir 2 m gylio griovys. Išskirti 4 pagrindiniai sluoksniai, iš kurių tiesiogiai pylimui priklauso 3 (II-IV), kiekvienas turintis keleto smulkesnių remontų žymių.

Pirmaisiais amžiais po Kr. antrojo pylimo vieta buvo už piliakalnio ribų (rastas tik IO-2O cm storio pilkas miškožemio sluoksnis). Vis dėlto jį šioje vietoje saugojo 3 eilėmis (atstumai tarp eilių 1,8-2 m) įkastų statmenų rąstų užtvara. Jų vietą žymi penkios 2O-8O cm skersmens 25-9O cm gylio stulpavietės, atidengtos po miškožemio sluoksniu. Trys iš jų yra plokščiadugnės, iš kurių viena labai originali. Molyje atsispaudęs 8 cm gylio ir 5 cm pločio statmenomis sienelėmis iškirtimas, ėjęs skersai visą rąsto galą. Šis iškirtimas aiškiai liudija buvus rąsto sunėrimą ir pakartotinį jo panaudojimą stulpui iš išardyto statinio.

Pirmasis pylimas (II sluoksnis), supiltas maždaug apie I tūkstantmečio pabaigą, buvo mažiausiai vieną kartą remontuotas jį ilginant ir platinant. Ankstyviausias pylimas, plūktas iš raudono molio, truputį maišyto su miškožemiu, buvo 3 m pločio ir O,75 m aukščio. Jo viršuje būta kažkokių medinių užtvarų (išliko molio tinko trupinių, degėsių). Po remonto pylimas išplėstas į vidaus pusę iki 4,5 m ties pagrindu, paaukštintas iki 1,4 m. Atrodo, kad griovys tarp abiejų piliakalnio pylimų tada buvo labai nedidelis.

Antrasis pylimas (III sluoksnis) supiltas ankstesniojo vietoje jį plečiant ir aukštinant naujais molio sluoksniais. Šiuo metu buvo iškastas griovys išorinėje pylimo pusėje, o pats pylimas ties pagrindu pasiekė 7,5 m plotį ir 2,2 m aukštį. Jame išsiskiria 3 remontų sluoksniai, kurie vienas nuo kito atskirti pilkos žemės su degėsiais 1-3 cm storio sluoksneliais. Šis pylimas irgi bus turėjęs kažkokias nedideles medines užtvaras, nes išorinėje pusėje rasta išilgai gulėjusių sudegusių iki 12 cm skersmens rąstelių liekanų.

Trečiasis pylimas (IV sluoksnis) yra dabartinė jo išvaizda. Ties pagrindu jis 12,5 m pločio bei 3,3 m aukščio. Šiame pylimo statybos etape pirmasis griovys iškastas iki dabartinio jo gylio, o antrasis (išorinis) - visiškai užpiltas. Pylimas buvo nežymiai remon-

tuotas vieną kartą. Jis neturėjo jokių medinių užtvarų. Jo paskirtis greičiausiai buvo neleisti prisiartinti priešui su apgulties priemonėmis prie pat medinių pilies įtvirtinimų.

Visų trijų pylimų chronologija labai sąlygiška. I sluoksnis gali būti datuojamas I-VIII a., II-IX-XI a., III-XII-XIII a., IV-XIV a. I-ąja puse. Jokių smarkesnių puolimų pėdsakų antrojo pylimo sluoksniuose nepastebėta. Piliakalnis vėl buvo prisimintas XX a. pradžioje, apie ką liudija visas šio laikotarpio puodo šukių lizdas, surastas miškožemio sluoksnyje pylimo viršuje.

Tyrinėjimų metu surasta iki tol nežinoma šio piliakalnio papėdės gyvenvietės dalis,esanti į ŠV nuo piliakalnio ir užimanti apie 1,2 ha plotą. Gyvenvietė apima į ŠV nuolaidėjantį ir platėjantį aukštumos kyšulį. Aukštesnėse vietose kultūrinis sluoksnis jau sunaikintas arimų. Iškasus 6 šurfus (6 kv. m bendro ploto). storiausias kultūrinis sluoksnis rastas gyvenvietės ŠV pakraštyje, šalia pievelės. Šurfe 7 jo storis buvo 7O cm po 4O cm storio akmeniu. Aptikta gyvulių kaulų, lipdytos grublėtosios bei lygiu paviršiumi keramikos, apdegusių akmenų. Atrodo, kad šis šurfas pateko į ūkinę duobę.

Antatilčių kaimui priskiriami 2 piliakalniai. Pirmasis piliakalnis yra 1,8 km į R nuo antrojo, 5OO m į ŠR nuo Siesarties ir Plaštakos santakos, Plaštakos dešiniajame krante, jos vingyje esančioje l4 m aukščio kalvoje. Aikštelė ovalo formos, pailga ŠV-PR kryptimi, iškiliu viduriu, per 2 m nuolaidžiais šonais, 52x17 m dydžio. Jos galuose supilti pylimai: ŠV gale - 2 m aukščio nuo aikštelės, l5 m pločio ties pagrindu bei 25 m ilgio, PR - 1 m aukščio, ll m pločio ir 3O m ilgio. Jų išorinis 2,5 m aukščio šlaitas leidžiasi į 2 m pločio ir O,5 m gylio griovį, už kurio kyla antras iki 1,2 m aukščio (ŠV pusėje) ir 7 m pločio ties pagrindu pylimas. Griovys ir antras pylimas juosia piliakalnį iš 3 pusių (ŠV, PV ir

PR), šlaite, 2,5 m žemiau aikštelės, virsdami 3 m pločio terasa. PR piliakalnio šlaite, 1,5 m žemiau antrojo pylimo, yra 5,5 m pločio ir 25 m ilgio terasa - greičiausiai antro griovio ir trečio pylimo vieta. Piliakalnio PV šlaitas apardytas keliuko, R apie 5 m pločio aikštelės kraštas nuplautas Plaštakos, pylimuose iškasta keletas duobių. Užfiksuotos vienos tokios duobės, žiojėjančios PR pylime, sienelės. Po 19 cm storio pilko miškožemio sluoksniu rastas 20 cm storio rudo molio sluoksnis, giliau - nedidelių akmenukų grindinėlis ir 52 cm storio rausvas deginto molio sluoksnis. Taigi atrodo, kad pylimas buvo supiltas per 2 kartus.

Siekiant nustatyti abiejų piliakalnių tarpusavio ryšį, pirmojo piliakalnio aikštelės ŠV pakraštyje ties pylimu ištirtas 25 kv. m plotas. Po 10-35 cm storio miškožemio sluoksniu aptiktas įžemis - raudonas molis, virš kurio rastos 2 smulkios lipdytos šukės lygiu paviršiumi. Ties pylimo kraštu pastebėti keli ploni degėsiai - lyg sudegintų šakų vietos. Piliakalnyje kultūrinis sluoksnis nesusidaręs. Dėl kažkokių priežasčių pirmasis piliakalnis liko galutinai neįrengtas, supilti tik pylimai, nuo kurių gretimas kaimas gavo Valų vardą. Net aikštelė liko neišlyginta. Piliakalnis neturi papėdės gyvenvietės, savo išoriniu išplanavimu panašus į Berzgainių piliakalnį, tik už jį mažesnis. Atsižvelgiant į visą turimą medžiagą, pirmąjį piliakalnį galima datuoti II tūkstantmečio po Kr. pradžia.

1993 m. tyrinėjimų sezonas parodė, kad antrasis Antatilčių piliakalnis buvo pagrindinis. Apie tai liudija ne tik kasinėjimų duomenys (per du sezonus piliakalnyje ištirtas 220 kv. m plotas), bet ir šalia jo esanti apie 3 ha papėdės gyvenvietė (joje ištirta vos 20 kv. m) bei senųjų kultų vieta - alkas.